

regenten vanuit dezelfde morele vooronderstellingen leefden als de voorgangers van de gereformeerde kerk. Nu echter die gedeelde morele basis tussen overheid en kerk verdwenen is en hedonisme de nieuwe officiële moraal is, komt het verschil van opvatting scherper naar voren. In een aantal artikelen wordt dit probleem scherp geanalyseerd en dan blijkt dat het in deze tijd een zeker voordeel is als een historicus tot de minderheid van de gereformeerde gezindte behoort: de waarheid over de taboe's van de moderne samenleving wordt het scherpst onder woorden gebracht door wie erbuiten staat.

De cultuurkritiek van Van Deursen is scherp en vaak terecht, maar niet afbrekend. Hij zou anders ook in strijd komen met het grondbeginsel van zijn eigen geschiedschrijving. Dit grondbeginsel is een toepassing van het evangelisch gebod van de liefde tot de naaste op de mensen die vroeger leefden: de taak van de geschiedenis is naast het verhelderen van het heden vooral het 'recht doen aan de gestorvenen, ongeacht hun belang voor de actualiteit' (16). Of, zoals hij het elders zegt: 'Nu, dat is werkelijk geschiedenis: deel hebben aan de ervaring van vorige generaties; weten hoe ze geleefd hebben en waarvoor ze leefden, hun recht doen in hun bedoelingen'. Want 'liefde voor hen die ons werkelijk na stonden verdwijnt niet met de dood' (87). Het is een standpunt dat ieder zou moeten delen — en toepassen.

K. van Berkel

G. Ackermans, A. Davids, P. J. A. Nissen, G. H. M. Posthumus Meyjes en M. G. Spiertz, ed., *Kerk in beraad. Opstellen aangeboden aan prof. dr. J. C. P. A. van Laarhoven bij gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Nijmegen* (Nijmegen: Faculteit der Godgeleerdheid, Katholieke universiteit Nijmegen, 1991, 336 blz., f45,-, ISBN 90 373 0090 1).

Deze bundel bevat negentien studies van twintig auteurs, waarvan er zeven in de middeleeuwen kunnen worden gesitueerd, zes in de nieuwe tijd en zes in de nieuwste tijd, conform traditionele caesuren: met de reformatie begint de nieuwe, met de restauratie de nieuwste tijd. Als uitgangspunt gold dat de artikelen over 'kerk' en 'beraad' en liefst over beide zouden gaan. Gezien de aard van de instelling een criterium dat alle ruimte bood aan een grote diversiteit van onderwerpen. Waar het onmogelijk is binnen kort bestek die diversiteit recht te doen, wordt hier volstaan met een opsomming van de inhoud met af en toe een kort commentaar, waaruit zal blijken dat van de negentien studies zeven mij bij uitstek hebben kunnen bekoren.

Na het woord vooraf, een beknopte, heldere en sympathieke schets over de gelauwerde en een lijst van diens publikaties volgt als eerste de bijdrage van Louis Goosen, 'Euchrotia van Bordeaux, slachtoffer van synodaal beraad' (15-34), een erudiet en instructief verhaal over 'de eerste [vrouw] in de geschiedenis van het christendom van wie bekend is dat zij wellicht met haar dochter slachtoffer werd van episcopale kuiperijen' (27), wat in de winter van 385/386 mede als gevolg van 'synodaal beraad' in Trier zijn beslag heeft gekregen.

Zo'n 25 jaar later speelde een der discussies tussen katholieke en donatistische bisschoppen zich in Carthago af: de *Conlatio* van 411, waaraan Augustinus zo'n belangrijk aandeel heeft gehad. In zijn overzichtelijke bijdrage, "Aliquid de ecclesia cupit audire". Documenten van de Conlatio te Carthago in 411' (35-53), laat Adelbert Davids zien hoe in het geschil tussen de wereldwijde en de reine kerk (zonder mogelijkheid van *permixtio*, dus met voortdurende uitsluitingen) de *catholica* en de *pax* het pleit uiteindelijk hebben gewonnen.

A. G. Weiier behandelt in zijn bijdrage over 'De 'eerste Utrechtse synode' in de context van de laatmerovingische concilies' (55-67) de al door Henschenius in de zeventiende eeuw met 'neen' beantwoorde vraag of er ooit van deze door Willibrord in 697 voorgezeten kerkvergadering sprake is geweest, zoals de Gorcumse kanunnik Dirk Frankenzoon Pauw ons sedert ±

1472 op de mouw heeft willen spelden; het 'waarom' van Pauws duim lijkt me interessanter. Vervolgens heeft Gian Ackermans, 'Theologische tradities in conflict rond het adoptianisme. Het concilie van Frankfurt (794)' (69-78) een handig overzicht van die kwestie geleverd. De betekenis van de bijdrage van Otger Steggink, 'Democratische organisatie, verkiezingen en besluitvorming bij de mendicanten in de dertiende eeuw, met name bij de dominicanen' (79-85) is mij ontgaan.

Dat geldt geenszins voor wat G. H. M. Posthumus Meyjes naar aanleiding van 'Pierre d' Ailly's verhandeling *Utrum indoctus in iure divino possit iuste praeesse in ecclesiae regno*' (87-101) te berde brengt over de door Pierre d'Ailly als representant van het *studium* bepleite wenselijkheid geschoolde theologen eerder dan canonisten de wachtersfunctie der kerk, zowel over het *regnum* als het *sacerdotium*, toe te vertrouwen. Zo helder als dat opstel op mij overkwam, zo duister is mij de bedoeling gebleven van de bijdrage van E. H. Bary en M. P. van Buijtenen, 'Synode en seendrecht. Doorwerking in middeleeuws Friesland' (103-123), waarmee het middeleeuws gedeelte van deze bundel wordt afgesloten.

Deswege zou mij als mediëvist verder geen oordeelsruimte meer gegeven zijn tenzij ik mij toch ruimer interesse aanmeet. Welnu, weldadig getroffen heeft mij de instructieve bijdrage van Eugène Honée, 'De idee van een 'nationaal concilie' in het beginstadium van de Duitse reformatie. Een vergelijking van drie plannen voor een concilie (1523/24)' (125-148), wat ook geldt voor wat Cornelis Augustijn 'Oude conciliebepalingen als strijdmiddel: Crabbe en Bucer 1538-1541' (149-158) de lezer biedt: de eerste overtuigend in de rust van het betoog, de tweede in concisie de meester *sans pareil*.

Daarna wordt het lastiger, al kan ik het geschrevene meestal nog wel volgen. Auke Jelsma adstrueert in zijn 'Mentaliteitsbeïnvloeding door meerdere vergaderingen in de Noordelijke Nederlanden gedurende de tweede helft van de zestiende eeuw' (159-176) de stelling van Rogier dat de meerderheid van het Nederlandse volk protestant is gemaakt en niet geworden, mede aan de hand van begrippen als kersteningsoffensief en tuchtoffensief. Vervolgens laat Mathieu G. Spiertz in 'De kerkeraad van Zutphen in beraad (1591-1621)' (177-193) zien dat die raad duidelijk onder zelf gekozen toezicht van de Zutphense stadsregering heeft geopereerd.

Vermakelijk en belangwekkend is de bijdrage van Peter J. A. N. Rietbergen, 'Kunst en concilie: een beeldenstrijd in de augustijnerorde in het kielzog van Trente, of: de blote voeten van Augustinus' (195-206), waarin van alles ter sprake komt naar aanleiding van de prangende vraag of de ongeschoeide augustijnen hun heiligen (en dan met name Augustinus zelf, diens moeder Monica en de heilige augustijn Nicolaas van Tolentino, ± 1245-1305) zo mochten afbeelden als zij zelf wilden, namelijk ongeschoeid, wat na een sedert 1594 gevoerd dispuut en enige met elkaar strijdige pauselijke beschikkingen door paus Clemens XI in 1717 nogmaals uitdrukkelijk werd toegestaan. Veel minder toegankelijk — althans voor mij — was de bijdrage van J. van den Berg, 'Samenwerking zonder 'subjectie': synode en theologische faculteit te Leiden tot 1878' (207-220), die overigens evenals het stuk van Rietbergen naar aanleiding van wat heet een 'serendipiteit' — namelijk een willekeurige, toevallige greep in een archief dan wel een kast — tot stand kwam.

Het zal wel een beetje aan mijn Italiaanse voorliefde liggen, maar verheugd veerde ik weer op bij lezing van 'Kardinalen en carbonari. Kanttekeningen bij een bijzondere congregatie over geheime sekten in 1828' van Anton van de Sande (221-233), waarmee volgens de indeling van de bundel de 'Nieuwste Tijd' begint en waarin de auteur inhoudelijk inhaakt op een thema dat ook Jan van Laarhoven raakte: collegialiteit in het kerkelijk (top)bestuur, en wel naar aanleiding van een intrigerende reeks deels nachtelijke bijeenkomsten in Rome rond de schrikkelidag van 1828 toen Rome zich letterlijk 'tussen Lamennais en Metternich' bevond en de vergaderde hoogwaardigheidsbekleders in wezen besloten de *carbonari* met de methoden van een politie-

staat aan te pakken; dat was de vrucht van wat slechts in beperkte zin als 'een curiaal experiment van collegialiteit' kan worden uitgelegd.

Van de overige bijdragen ben ik slechts bij machte een signalement te geven: J. H. Roes, 'Diocesane synodes tussen hiërarchie en democratie. Een hernieuwde kennismaking met een kruispunt in de geschiedenis van de katholieke kerk in Duitsland in de revolutiejaren 1848/49' (235-253), Jan Peijnenburg, 'De diocesane synode van het bisdom 's-Hertogenbosch in 1867' (255-263), W. A. J. Munier, 'Een Maastrichtse krant en de verslaggeving over het Eerste Vaticaans Concilie' (265-277), J. A. Bornewasser, 'Beraad tegen wil en dank. Het Nederlandse episcopaat en de politiek' (279-300) en Peter J. A. Nissen, 'Het Tweede Vaticaans Concilie en het herstel van het permanente diakonaat' (301-319).

De bundel wordt afgesloten met een overzicht van de personalia van de auteurs, een register op personen- en plaatsnamen (Gian Ackermans) en de lijst van intekenaren met — helaas — de inhoudsopgave helemaal achteraan. Een gevarieerde en waardevolle bundel, de laureaat waardig.

J. van Herwaarden

J. Bos, W. Poorthuis, ed., *Drentse biografieën. Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Drenten (DB)*, II (Meppel/Amsterdam: Boom, 1990, 144 blz., f24,50, ISBN 90 6009 979 6); J. Bos, W. Poorthuis, ed., *Drentse biografieën. Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Drenten (DB)*, III (Meppel/Amsterdam: Boom, 1991, 144 blz., f24,50, ISBN 90 5352 004 x); J. Folkerts, e. a., ed., *Overijsselse biografieën. Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Overijsselaars (OB)*, II (Meppel/Amsterdam: Boom, 1992, 144 blz., f24,50, ISBN 90 5352 029 5); J. van Oudheusden, e. a., ed., *Brabantse biografieën. Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Noordbrabanders (BB)*, I (Meppel/Amsterdam: Boom, 1992, 208 blz., f24,50, ISBN 90 5352 046 5).

De provinciale biografieënreeks van uitgeverij Boom — bundels met korte levensschetsen van prominenten op lokaal, regionaal of provinciaal niveau — lijkt een succes. Na Drente in 1989 en Overijssel in 1990 heeft in 1992 ook Noord-Brabant zich bij deze serie aangesloten. Vanwaar dit succes? De reden moet waarschijnlijk worden gezocht in de grote mate van herkenbaarheid die dit soort lokale, regionale en provinciale geschiedschrijving de lezer biedt. Dit geldt des te meer, omdat het hier de geschiedenis van drie 'buitengewesten' betreft, waar de verbondenheid van de inwoners met de eigen streek of provincie traditioneel groter is dan in de Randstad. Natuurlijk zullen niet alle beschreven personen de lezer even bekend voorkomen, maar al bladerend stuit hij voortdurend op namen van families, instellingen, verenigingen, plaatsen, straten en gebouwen die hem vertrouwd in de oren klinken.

De opzet en vorm die voor het eerste deel van de *DB* werden gekozen, hebben ook in de *OB* en *BB* navolging gekregen. Er zijn echter kleine onderlinge verschillen. Zo wordt in de Drentse delen in de kop boven de levensbeschrijvingen niet vermeld om wat voor personen het gaat, zodat men ten einde daar achter te komen eerst de biografie moet doorlezen. Niet dat de functieaanduidingen in de *OB* en *BB* in alle gevallen verhelderend werken: wat moet men bijvoorbeeld aan met omschrijvingen als 'emancipator van Brabant' (*BB*, 34) of 'Zwollese achttiende-eeuwse grand old man' (*OB*, 121)? Om onduidelijke redenen worden in de *DB* en *OB* de gegevens betreffende geboorte, overlijden en ouders van de beschrevene boven het tekstgedeelte vermeld en de informatie over de huwelijkspartners) en kinderen na het tekstgedeelte weergegeven. Alle biografieën zijn voorzien van een illustratie: bij voorkeur een portret of anders een afbeelding van het woonhuis of de woonplaats van de betrokkene. De gemiddelde lengte bedraagt ongeveer drie bladzijden, zij het dat de Drentse levensschetsen meestal wat